

Vertoog van de Veldbloem, 1880. [ADVN, VFBY 70]

De Brusselse vereniging De Veldbloem zoekt toenadering tot Hendrik Conscience

Twee pas ontdekte brieven

LUC VANDEWEYER

In de historiografie wordt aangenomen dat de Brusselse Vlaamsgezinde vereniging De Veldbloem in 1872 Hendrik Conscience vroeg om zich kandidaat te stellen voor de komende parlamentsverkiezingen. Conscience zou geweigerd hebben.¹ Dit gegeven is uiteraard geen onbetekenend feit in de biografie van 'de man die zijn volk leerde lezen' maar die ook op het politieke forum de strijd aanbond voor zijn Vlaamse overtuiging.

Dat Conscience ooit op een kieslijst had gestaan, was de tijdgenoten en zijn biografen uiteraard niet onbekend. Maar de kandidatuur van 1872 is toch heel erg in het vage gebleven. Het nieuws van de weigering is terug te voeren op Antoon Jacob, een man die op het vlak van de Consciencestudie zijn sporen had verdiend. Jacob schreef een artikel *Hendrik Conscience en de Belgiese politiek* dat hij in juni 1928 in het tijdschrift *De Gids* publiceerde.² Maar waar is het bewijsmateriaal voor deze bewering? Laat ons eerst de figuur van Jacob en diens relatie met zijn studieonderwerp onder de loep nemen.

ANTOON JACOB, CONSCIENCE-STUDAX

Jacob was geboren in Boom op 8 maart 1889. Hij werd flamingant tijdens zijn middelbare schooltijd aan het Antwerpse atheneum. Daarna werd hij aan de Gentse Rijksuniversiteit gevormd tot een beloftevolle literatuurwetenschapper.³ Meteen na zijn studie mocht hij – onder de hoede van Willem De Vreese – zorgen voor

1. Zie K. Wauters, *Conscience, Hendrik*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, meer bepaald p. 786.
2. De perikelen rond deze kandidatuur zijn te vinden in A. Jacob, *Hendrik Conscience en de Belgiese politiek*, in: *De Gids*, jg. 92, 1928, p. 399 e.v.
3. Biografische gegevens over de jonge Antoon Jacob zijn te vinden in: L. De Greeff, *Het wel en wee van de Hoedjesclub: een biografie van de vriendschap tussen Herman Vos, Antoon Jacob, Leo Picard en Eugène De Bock (1901-1981)*, K.U.Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2000.

een monumentale brievenuitgave die de vroege periode van Consciences publieke leven als literator en politiek bewogen flamingant bestreek. Dat gebeurde onder de titel *Briefwisseling van, met en over Hendrik Conscience uit de jaren 1837 tot 1851. Met een inleiding en aantekeningen van A. Jacob*. Ze werd uitgegeven door de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde in 1913-1914 in haar *Reeks v: Moderne Letteren*. Daar vormde ze nummer 19. Zijn werk was zo omvangrijk dat het verscheen in twee delen van respectievelijk 426 en 288 bladzijden lang. De uitgave maakte indruk in de kringen van mensen die de geschiedenis van de Vlaamse beweging en literatuur bestudeerden. Ze bevestigde meteen Jacobs reputatie als wetenschapper en als kenner van Conscience.

De verschijningsdatum van zijn bronnenuitgave viel kort na de Consciencefeesten in Antwerpen, die door de jonge populaire koning Albert I met zijn aanwezigheid werden opgeluisterd. Jacob had trouwens de hulp gekregen van het Koninklijk Paleis bij zijn zoektocht naar brieven. Conscience was immers een tijdlang officieel huisleraar Nederlands geweest van de koninklijke prinses. Die Consciencefeesten werden bovendien onderstreept door een tentoonstelling *Hendrik Conscience 1812-1912* met een catalogus van 204 pagina's.

Maar Jacob was meer dan een zeer ijverige kamergeleerde. De flamingant bleef leven. Na de Duitse inval in augustus 1914 vluchtte hij naar Nederland en trad er in de redactie van *De Vlaamsche Stem*, dat onder Duitse invloed kwam te staan. Het blad kwam in botsing met de Belgische regering en Jacob evolueerde naar het activisme. Deze stroming groepeerde Vlamingen die met Duitse hulp aanstuurden op een autonoom Vlaanderen, los van francofone invloeden, maar onder Duitse bescherming. Hij keerde terug naar het bezette land en werd door de Duitse gouverneur-generaal Moritz von Bissing benoemd tot docent letterkunde aan de in de herfst van 1916 vernederlandste Gentse Rijksuniversiteit. Hij was toen nog een twintiger.⁴

Jacob werd ook actief in kringen van de Raad van Vlaanderen waar hij in de loop van 1917 aan het bestuur werd toegevoegd met de bijzondere bevoegdheid van archivaris van de Raad. Als lid van de Raad opteerde hij voor de Commissie van Buitenlandse Zaken. Verder was hij niet bijzonder actief in de propaganda of in het dienstbetoon. Vermoedelijk kwam dit omdat hij veel tijd wilde besteden aan zijn werk aan de universiteit. Al bij al, was zijn rol in de Raad van Vlaanderen niet opvallend groot. Bovendien nam hij begin 1918 ontslag omdat hij het niet eens was met de anti-Belgische koers.⁵

4. Zijn activiteiten aan de Gentse Von Bissing-universiteit worden beschreven in D. Vanacker, *Het activistisch avontuur*, Gent, 1991.
5. Dit blijkt uit het archief van de Raad van Vlaanderen. BE ARA, Archief van de Raad van Vlaanderen. Dit archief kwam in het interbellum in verminkte toestand en in desorganisatie in het Rijksarchief terecht. Ettelijke verhuisoperaties in zeer moeilijke omstandigheden waren hier debet aan. Ondertussen is het archief naar de hedendaagse normen van de archivatie aan een gedetailleerde

Jacob weigerde na 11 november 1918 om het land te ontvluchten, ook al werd dat door de Duitse beschermheren van het activisme uitdrukkelijk aangeraden aan de leden van de Raad van Vlaanderen. Hij had een straf kunnen ontlopen door uit te wijken. Dat deed hij echter niet en hij gaf zichzelf over aan Justitie. Tijdens zijn proces in 1920 en de daarop volgende gevangenisjaren groeide hij uit tot een boegbeeld van het Vlaams-nationalisme. Na zijn vrijlating op 21 november 1923 radicaliseerde hij verder en trad zodanig eigengereid op dat hij het zich politiek onmogelijk maakte in de Vlaams-nationalistische partij Het Vlaamsche Front.⁶

Hij bleef echter ook actief als publicist. In 1920 publiceerde hij in Antwerpen zijn *Het Vlaams konflikt en het federalistische beginsel*. In dit bij wijlen erg pamflettaire werk probeerde hij aan te tonen dat de Vlaamse beweging in de lijn van de welgemeende verzuchtingen van haar negentiende-eeuwse boegbeelden zou werken, mocht ze de Belgische staat een federalistische hervorming opdringen. Dat Jacob daarbij zijn eigen activistisch engagement tijdens de Duitse bezetting wilde motiveren, zal zeker hebben meegespeeld. Maar wat met het puur wetenschappelijke werk?

De briefwisseling van Conscience als iterator als literator uit de vroege jaren was omvangrijk genoeg voor twee boekdelen. Aan de Brusselse jaren van Hendrik Conscience kwam Jacob in zijn bronnenuitgave dus niet toe. We mogen veronderstellen dat Conscience in de jaren na 1851 even actief was als schrijver en ontvanger van brieven en dat de Vlaamse strijd daarbij een groot deel van de inhoud bleef bepalen en de correspondenten motiveren. Hoe keek de jonge Jacob voor de oorlog aan tegen de politieke activiteiten van zijn studieonderwerp?

CONSCIENCE ALS POLITICUS

Jacob sloot zijn *voorbericht* van zijn bronnenuitgave af in Borgerhout op 15 november 1912.⁷ Daarin legde hij er de nadruk op dat er over het schrijverschap van Conscience weliswaar een uitgebreide literatuur bestond. Maar dat achtte hij niet voldoende: *“Niettemin is onze kennis van zijn persoonlijkheid in menig opzicht nog vrij onvolledig.”* Wat bedoelde hij daarmee? *“De vraag dringt zich op, of niet daarbij al te zeer uit het oog wordt verloren een andere, niet minder merkwaardige zijde van Conscience’s wezen: zijn heftig verlangen op mannelijke leeftijd om een werkelijk aandeel*

inventarisatie onderworpen. Op het ogenblik van het schrijven van dit artikel was de nummering nog niet definitief vastgelegd.

6. Over Jacobs pogingen om voor zichzelf een plaats in de politiek te veroveren ten tijde van de besprekingen betreffende de mogelijkheid van een Borms-kandidatuur, zie: L. Vandeweyer, *De politieke rol van August Borms tussen 1918 en 1933*, in: *Verschaeviana*, jaarboek 1986, Brugge, 1986, pp. 81-117.
7. In A. Jacob, *Briefwisseling van, met en over Hendrik Conscience uit de jaren 1837 tot 1851*, Gent, 1913-1914, dl. 1, pp. 5-16. Voor zijn argumentatie zie vooral pp. 5-7.

te nemen in de Vlaamschen Strijd." Jacob schreef "*Vlaamschen Strijd*" uitdrukkelijk met hoofdletters.

De attente Jacob wist heel goed waar hij de lezer naartoe wilde voeren. Daarna plaatste hij een heel lang tekstfragment, geschreven door Conscience zelf. Het waren "*de merkwaardige woorden aan het slot van de Geschiedenis mijner Jeugd*". Het was Jacobs bedoeling om daarmee de lezer aan het denken te zetten. Die woorden hadden volgens hem immers "*totnogtoe niet tot grondiger studie (...) opgewekt*". In dat fragment vertelde Conscience inderdaad dat zijn bestaan "*een onophoudende kamp [was] geweest ten voordele van der moedertaal en der Belgische nationaliteit*". Minstens zo belangrijk is dat Conscience meteen daarna bekende dat dit flamingantisme hem "*temidden der algemeene staatsworstelingen heeft gevoerd*". Dat is vrij vage taal voor toch ingrijpende gebeurtenissen, want het resultaat was dat hij daardoor "*vele pijnlijke vervolgingen*" moest doorstaan. Daarover schrijven, zou echter betekenen dat hij man en paard moest noemen en daar had hij geen zin in, liet hij weten. Conscience bleef dus vaag.

Voor Jacob was dit lange fragment uit een autobiografisch geschrift van de bewonderde voorman een onverholen aansporing: "*Drijven deze regels ons niet onweerstaanbaar aan om de rol te leren kennen die Conscience in den Vlaamschen Strijd heeft gespeeld, en is het niet te betreuren dat in uitvoerige studies over zijn leven daarvan zoo weinig werk is gemaakt?*" Daarmee weten we dat het flamingantisme van zijn idool uit de verf doen komen, voor Jacob zonder twijfel een belangrijke, zo niet de belangrijkste beweegreden was om zich aan het monnikenwerk van deze monumentale brievenuitgave te zetten. Hij zag immers terdege in dat "*nauwgezet bronnenonderzoek een eerste vereischte*" is om daarover licht te doen schijnen. Zijn bronnenuitgave was daarom noodzakelijk om Consciences politieke handelen op wetenschappelijke wijze te kunnen bestuderen.

Jacob werd bij deze bronnenuitgave geholpen door de dynamische taalkundige Willem De Vreese bij wie hij aan de Gentse Rijksuniversiteit had gestudeerd en die hoofdbibliothecaris was van de universiteitsbibliotheek. Het was De Vreese die de jonge veelbelovende student had gewezen op de archivalische nalatenschap van Consciences tijdgenoot, de schrijver Ferdinand Snellaert. Daarin zat een flink pak briefwisseling met en over Conscience en daarmee had hij de basis voor zijn bronnenuitgave beet. De jongeman kreeg de nodige faciliteiten en werd door zijn onderwerp begeesterd. Met uitzicht op het herdenkingsjaar in Antwerpen in 1912 – honderd jaar na Consciences geboorte – en de publieke belangstelling die dat zou genereren, was er wel een en ander mogelijk voor jonge wetenschappers met een boontje voor Hendrik Conscience. Zijn werk werd inderdaad uitgegeven in een prestigieuze reeks.

Dan kwam in augustus 1914 de Duitse invasie, gevolgd door een jarenlange bezetting. Na 1918 volgden Jacobs gevangenzetting, zijn proces, en een jarenlange

Portrettekening Antoon Jacob door Pieter De Mets, [1921]. [ADV, VFA 9853]

gevangenisstraf. Na de perikelen rond de Bormskandidatuur kreeg Jacob weer tijd en zin om een wetenschappelijke bijdrage te schrijven over zijn idool. Zijn belangstelling voor Conscience was immers niet verdwenen. Zijn medeactivist Jan-Matthijs Brans schreef hem op 22 augustus 1924 een brief over Xavier Havermans en de Volksmaatschappij De Veldbloem.⁸ Vermits Brans een van de topfiguren was geweest van het vooroorlogse genootschap De Distel dat de literaire traditie van de Veldbloem in Brussel in ere hield, heeft hij zonder twijfel nog heel wat mensen gekend die de periode van De Veldbloem hadden meegemaakt.⁹ Bovendien was Brans zelf heel erg geïnteresseerd in literatuur en in Conscience. Aan Pol De Mont schreef hij op 16 april 1925: *"Ik heb in handen autografen [brieven] van zowat al de corypheën der Vlaamsche beweging zelfs van voor 1830. Ondermeer twee eigenhandige brieven van Conscience. Ik zal zeer waarschijnlijk nog andere handschriften krijgen. Dat ik dien schat veilig en Vlaamsch zal onder dak brengen, hoef ik u niet te zeggen."* Hij hoopte op nog meer archivalia en hij bewaarde ze voor een schenking aan een Consciencearchief dat hopelijk in de toekomst zou worden opgericht. In een brief aan De Mont van 11 mei 1925 liet hij zelfs horen dat hij hoopte op een echt Consciencemuseum.¹⁰

In het tijdschrift *De Gids* publiceerde Jacob dan in 1928 zijn hoger reeds aangehaald artikel over *Hendrik Conscience en de Belgiese politiek*, waarin hij zijn visie wat uitvoeriger uit de doeken deed. Daarmee was hij nog lang niet uitgepraat. Hij bleef gegevens en archivalia verzamelen. In zijn persoonlijk archief is nog een *Notitie betreffende Conscience's benoeming tot leraar van de Koninklijke prinszen*, geschreven door de gewezen activist Karel Angermille te vinden. Die tekst dateert van 1932.¹¹

Jacob bleef dus verwoed gegevens, teksten en archiefstukken verzamelen.

WAAR IS DAN DE BRIEFWISSELING MET DE VELDBLOEM?

Jacob beschikte over een stevig intellectueel gezag als het over Conscience ging. Maar waar waren zijn bronnen als het ging om het tweede deel van Conscience's publieke leven? Toen Gilbert De Groote twee generaties later de brievenuitgaven inzake Conscience wilde verderzetten, bleek hij de *"uitvoerige correspondentie"* waarop Jacob zijn bewering inzake De Veldbloem baseerde, niet te kunnen vinden.¹²

8. ADVN, BE ADVN AC841, Archief Antoon Jacob, D12803(2/1), inv. nr. 4.1/1.
9. Zie hierover de studie van G. Draye, *'Smartelijk te handelen'. Een politiek-culturele biografie van het Brusselse kunstgenootschap De Distel. 1881-1928*, Brussel, 2004.
10. AMVC-Letterenhuis, B 826: Brievenverzameling van Jan-Matthijs Brans. Op 2 maart 1925 was er echter een breuk gekomen tussen Brans en Jacob. Dit omdat Brans Jacobs politieke drijfverijen absoluut niet kon goedkeuren. Zie hiervoor zijn brieven aan Cyriel Rousseu van 2 en 6 maart 1925.
11. ADVN, BE ADVN AC841, Archief Antoon Jacob, D12803(2/2) inv. nr. 4.1/2.
12. G. Degroote, Onuitgegeven en weinig gekende brieven van Hendrik Conscience (1835-1883), in: *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor taal- en letterkunde en*

We mogen ons de vraag stellen of de *“correspondance abondante”* over deze kandidatuur, zoals Eliane Gubin het noemde, nog bestaat. De kandidatuur is nochtans geen onbetekenend fait divers. Uit haar diepgravende studie over het Brusselse flamingantisme blijkt immers hoe belangrijk de Volksmaatschappij De Veldbloem wel was in de geschiedenis van de Vlaamse beweging in de hoofdstad.

De zogenaamde 'kandidatuur-Conscience' – of liever de weigering ervan – is dus gebaseerd op uitlatingen van Antoon Jacob die daarvoor verwees naar de uitvoerige briefwisseling tussen de leiders van De Veldbloem en Conscience. Op basis van De Groote concludeerde Gubin: *“celle-ci ne semble pas avoir été conservée”*.¹³

Mogelijk was het antwoord te vinden in de brieven die Jacob had verzameld en in zijn persoonlijk archief had opgenomen, maar die nooit onderwerp waren geweest van een wetenschappelijke uitgave en daardoor ook gesloten bleven voor de latere onderzoekers. Maar waar zoeken? Jacob kon in de vroege jaren dertig niet meer aarden op Vlaamse bodem en verkaste naar Duitsland. Hij werd verbonden aan de universiteit van Hamburg, een van de eerste die zich openlijk bekende tot het nationaalsocialistische gedachtegoed als uitgangspunt voor haar wetenschappelijke opdrachten. Jacob kwam daardoor na mei 1940 als vanzelfsprekend in de collaboratie terecht want de bezetter had hem graag aan een Belgische universiteit benoemd als hoogleraar. Hij werd na de oorlog opnieuw gevangen gezet en overleed op 27 februari 1947.

Zijn sterfdatum ligt dus al ver in het verleden. Ondanks dat feit, kon het ADVN recentelijk een pakket archiefstukken verwerven dat afkomstig is uit de nalatenschap van Antoon Jacob. Daarin vonden de medewerkers van het ADVN niet alleen fragmenten van zijn eigen briefwisseling, maar vonden zij ook een groot aantal brieven die dateerden uit de 19de eeuw. Het kon niet anders of die moesten het resultaat zijn van Jacobs bedrijvigheid als literatuurwetenschapper. Tijdens al die jaren had hij blijkbaar een massa brieven en handschriften verzameld en die in zijn persoonlijk bezit gehouden. Een opvallend en belangrijk deel was afkomstig van de Vlaamse dichter en activistische topfiguur René De Clercq. Die was op 12 juni 1932 in Nederland overleden. Blijkbaar was Jacob toen de bevoorrechte die het archief-De Clercq mocht ophalen.¹⁴

Maar er was nog heel wat meer te vinden want ook de 19de eeuw was goed vertegenwoordigd. Een deel van deze brieven was onder andere gericht aan Conscience. Er was onder meer briefwisseling te vinden, die gevoerd werd tussen Hendrik Conscience en de leidende figuren van de Brusselse flamingantische vereniging

geschiedenis, nr. 20, 1966, en nr. 21, 1967. Zie vooral de uitgave van 1966, p. 103.

13. Zie E. Gubin, *Bruxelles au XIXe siècle: Berceau d'un Flamingantisme Democratique (1840-1873)*, s.l., 1979, p. 444, voetnoot 103.

14. ADVN, BE ADVN AC841, Archief Antoon Jacob.

De Veldbloem. Deze casus vormt bovendien een mooi aangrijpingspunt om het belang van deze archiefvondst aan te tonen, gelet op de eerdere uitlatingen van Jacob.

Antoon Jacob klasseerde de brieven in kleine blauwgrijze mapjes waarop hij de naam van de correspondent of een ander geheugensteuntje noteerde. Eén draagt de titel *De Veldbloem*.

JACOBS MAPJE “DE VELDBLOEM”

Dit kleine mapje werd in de overdrachtslijst geklasseerd onder nummer 4.2/81 en bevat vier archiefstukken. Dat is veel minder dan we hadden mogen verwachten. Het grootste deel bestaat uit briefwisseling uit 1872. Daarnaast is er een eenzame, door Conscience ontvangen brief uit 1878, van jaren na het bewuste verkiezingsjaar dus.

*“De Veldbloem
Volksmaatschappij*

*Brussel, den 12 januari 1872.
Ontvangen 13¹⁵*

*De Heer H. Conscience te Elzene¹⁶.
Mijn Heer,*

*De Volksmaatschappij de Veldbloem van Brussel verzoekt U vriendelijk hare volksvoordracht op zondag den 21 dezer door eene redevoering te willen opluisteren
Zij vertrouwt dat Gij aan haar verlangen zult beantwoorden, daar doch niemand zoo in staat is als Gij, Mijn Heer, om de harten van het vlaamsche Volk voor vaderland en moedertaal te doen trillen.*

In dat vertrouwen biedt de maatschappij U hare hoogachting aan en hoopt erin bevestigd te worden, vóór den 17 dezer, door een zeer vereeren[:d]¹⁷ antwoord van Uwentwege.

Woensdag 17.¹⁸

*Namens het Bestuur
De secretaris
J. Scherpenseel.¹⁹*

15. In het handschrift van Conscience.
16. De Brusselse gemeente Elsene.
17. De letter 'd' is weggevallen doordat een deel van het document werd afgescheurd.
18. In het handschrift van Conscience.
19. Pieter J. Scherpenseel, (1893-1892) was op dat ogenblik “tweede secretaris” van de vereniging.

DE VELDBLOEM,

Volkmaatschappij.

BRUSSEL, den 12 Januari 1872.

Antwerp 13.

Den heer A. Conscience
te
Utrecht.

Mijn heer,

De Volksmaatschappij de Veldbloem van
Brussel verzocht U vriendelijk hare volksverdracht
op Zondag den 21 dezer door een redeverving te wil-
len oplichten.

Hij vertrouwt dat Gij aan haer verlangen
zult beantwoorden, daar Hoek niemand zoo in staat
is als Gij, Mijn heer, om de harten van het vlaams-
sche Volk voor vaderland en medelidzaam te
doen billen.

In dat vertrouwen biedt de Maatschappij U
hare hoogachting aan en hoop ik erin bevestigd te
worden, vóór den 17 dezer, door een zeer verzoeken
antwoord van Uweantwoorde.

Winneg 17.

Vannans het Bestuur
de Secretaris

P. Scherpenseel

Brief van Pieter J. Scherpenseel, secretaris van de volksmaatschappij De Veldbloem aan
Hendrik Conscience, 12 januari 1872.

[BE ADVN AC841, Archief Antoon Jacob]

Bij de volgende brief uit de herfst werd het adres van Conscience in de linkerbenenhoek gezet met daarbij de titel "*letterkundige*". Deze brief is duidelijk in het handschrift van Emile Courtmans, leraar en journalist, die optrad als "*schrijver*" van De Veldbloem.

*"De Veldbloem
Volksmaatschappij*

Brussel, den 8 October 1872.

Geachte Heer,

De volksmaatschappij de Veldbloem heeft de eer U te berichten dat zij, aangezien het gunstig onthaal hetwelk hare volksvoordrachten bij de vlaamsche bewoners van Brussel sedert eenige jaren meer en meer te beurt valt en de heilrijke gevolgen ten voordeele der vlaamsche beweging dewelke uit die voordrachten rechtstreeks voortspruiten, heeft in hare algemeene vergadering op den 2 dezer besloten, vermelde voordrachten in haar lokaal "De Zwaan" Grootte plaats alhier op zondag den 20 dezer te heropenen²⁰ telkens ten 4 ure n/m.²¹

De sprekers die leden der Maatschappij zijn zullen de volgende drie onderwerpen behandelen: Het militarismus²², het onderwijs en de kieskwestie.

Overtuigd van Uwe echt vlaamsche gevoelens roept de Maatschappij verder uwe welwillende medehulp in met het vriendelijk verzoek van minstens in ééne harer voordrachten gedurende den a.s.²³ winter Uw krachtdadig vlaamsch woord te willen voeren ten voordeele van de heilige zaak waarvoor wij te zamen meer dan ooit onvermoeid strijden.

In de afwachting van Uw gunstig antwoord bieden wij U, Geachte Heer, namens de Maatschappij onze oprechte groeten aan.

J²⁴ Den Voorzitter

J. xxx...²⁵

20. De Veldbloem organiseerde in de zomer geen voordrachten. Vandaar het gebruik van het woord 'heropenen'.
21. *n/m* dient als afkorting voor het woord 'namiddag'.
22. Het was bij Vlaamsgezinden in de 19de eeuw en tot diep in de 20ste eeuw heel gebruikelijk om ideologische overtuigingen te benoemen met een naar het Duits neigende benaming, eindigend op '-mus'. Vermoedelijk deden ze dit om verwijten van gallicismen met de uitgang '-me' te ontlopen.
23. *a.s.* is de afkorting voor het woord 'aanstaande'.
24. Deze verloren geplaatste 'J' doet vermoeden dat de voorzitter zijn handtekening op de verkeerde plaats wilde beginnen, namelijk ter hoogte van de vermelding "*Den Voorzitter*".
25. De handtekening is zeer moeilijk ontcijferbaar maar zou die van voorzitter Xavier Havermans (1839-1898) moeten zijn.

*De schrijver
E. Courtmans.*²⁶

In de linkerbenedenhoek werd de geadresseerde als volgt genoteerd:

*"De Heer Conscience
Letterkundige
Te Elzene"*

Er is ook een minuut van het antwoord voorhanden, op een velletje papier in het handschrift van Conscience.

"Bruxelles²⁷, 18 oktober 1872

Aan de Maatschappij De Veldbloem

Mijnheeren,

Ik weet nog niet of ik in den loop van dezen winter wel [xxxx] eene openbare [xxxx] lezing of voordrachten zal kunnen houden. De veelvuldige vragen welke ik daartoe uit verschillende steden van Vlaanderen <-heb> reeds ontving heb ik voorlopig allen ontkennend beantwoord; maar moest ik [xxxx] dienaangaande van besluit veranderen, [xxxx] weet dan zeker dat <-uwe> maatschappij de Veldbloem de eerste <-zal> zou zijn in wiens <-ik> schoot ik zou wenschen het woord <-zou>[xxxx] te voeren.

Aanvaardt, mijnheeren, de verzekering mijner toegenegenheid en hoogachting."

Er is dus in deze briefwisseling helemaal geen sprake van verkiezingen, laat staan van een eventuele kandidatuur. Het heeft er zelfs alle schijn van dat Conscience de vereniging liever op afstand hield, voor zover we zoiets mogen concluderen op basis van deze enkele archiefstukken.

De vereniging hoefde niet lang te kniezen over de verloren kans. In 1873 barstte de zogenaamde 'zaak-Schoep' los. De Vlaamse arbeider Jozef Schoep eiste op 19 oktober 1872 een Nederlandstalig document om de geboorte van zijn zoon te kunnen aangeven. Hij werd daarvoor beboet met een geldboete. De Veldbloem speelde een belangrijke rol in de Vlaamse agitatie die dit veroorzaakte en die mikte op nieuwe taalwetgeving.

26. Emile Courtmans (1843-1905), een van de leidende figuren van de vereniging.

27. Conscience schreef de plaatsnaam in het Frans, al gaat het om relatief onduidelijke krabbels in handschrift.

De motivatie om een rol te spelen op het politieke forum bleef bestaan. Tot in 1873 verdedigde het bestuur de ideologisch neutraliteitsgedachte tussen de liberaal-vrijzinnige en de katholieke of “*conservatieve*” visie. De Veldbloem was het laatste bastion van deze ‘unionistische’ strekking in Brussel. Maar de vereniging verloor daardoor mensen zoals Julius Hoste. In 1875 stapte ook de eerder gematigde Havermans over naar de liberale partij en werd De Veldboem daardoor in de praktijk een drukkingsgroep binnen de liberale Associatie.

En de relatie met Conscience? In het mapje *De Veldbloem* is er nog een ingekomen brief bewaard met datum 20 mei 1878. Het bestuur feliciteerde Conscience, “*letterkundige te Brussel*” omdat hij had voorgesteld dat de commissie die was opgericht bij het feest van het vijftigjarig bestaan van België, haar communicatie naar buiten toe in de twee talen zou voeren. Het bestuur dankte hem “*voor de kloeke wijze waarop gij de taalrechten der Vlamingen in gezegde Commissie hebt verdedigd*” en hoopte dat dit voorbeeld talrijke navolgers zou vinden. “*Want het is alleen van de wilskracht der Vlamingen dat men de verdwijning onzer grieven verwachten mag.*” Die brief zal Conscience zonder twijfel veel genoeg hebben gedaan.

Uit deze briefwisseling leren we dat Conscience afstand hield tot De Veldbloem en zich niet liet meetrokken. Anderzijds mocht hij wel op de waardering rekenen omdat hij de Vlaamse taalrechten verdedigde en zijn inbreng werd ook beschouwd als doorslaggevend in die zin.

Waarom hield hij afstand? Conscience was nog maar pas – in 1871 – van Kortrijk naar Brussel verhuisd. Hij wist heel goed dat zijn beschermheren in de regering hem prestigieuze overheidsbanen gaven zodat hij tijd kon vrijmaken om literatuur te publiceren. Zijn benoeming in Brussel paste daarin. Hij hield dus afstand om geen machtige mannen voor het hoofd te stoten. Anderzijds beseftte hij ook dat hij een nationaal symbool was geworden en ook daarom bleef hij liefst buiten de partijenstrijd. Hij beleefde bovendien persoonlijk een moeilijke periode vanwege het overlijden van zijn twee zonen.

Daarnaast had hij slechte ervaringen met verkiezingen. In 1851 kwam hij op bij de gemeenteraadsverkiezingen in Antwerpen op een uitdrukkelijk ‘Vlaamse’ lijst.²⁸ Hij behaalde persoonlijk maar 114 stemmen ondanks de warme steun van *Het Handelsblad*.²⁹ In het weekblad *Ons Volk Ontwaakt* van 10 augustus 1912 publiceerde Omer Wattez een uitvoerige levensschets waarbij hij wees op de kritiek die Conscience in 1843 op zijn kop kreeg vanwege de tweede uitgave van zijn boek *Het Wonderjaar*, die was gezuiverd van “*al te ruwe toneelen en uitdrukkingen*”.

28. De Conscienceverkiezing in Antwerpen in 1851 werd uitvoerig besproken en gesitueerd in L. Wils, *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging 1840-1857*, Antwerpen, 1959.

29. Jacob wist dat. Hij noteerde het feit en het stemmenaantal in zijn inleiding op de bronnenuitgave, pp. 49-50.

Hij had immers overheidssteun nodig. *“Dat deed in Antwerpen weer een tempeest ontstaan; men beschuldigde Conscience aan eene politieke partij verkocht te zijn. Men lasterde hem; men verguisde hem en de ‘partij van Frankrijk’³⁰ vroeg niet beters dan bovenarms te vallen op hem, die haar inzichten door zijn machtig Vlaamsch werk zoo geweldig tegenwerkte (...) In de kunstenaarswereld was men nijdig over zijnen bijval (...) Conscience stootte op vele tegenkanting omdat hij vooral een overtuigd Vlaamschgezinde was, met een duidelijk programma, afgekondigd in de krachtige voorrede der eerste uitgave van De Leeuw van Vlaanderen.”* Hoge bomen vangen inderdaad veel wind. Wattez wees meteen daarna op de blijvende steun vanuit het Koninklijk Paleis. Ook dat schiep zonder twijfel in de ogen van Conscience de verplichting tot enige terughoudendheid. Vermits de volksmaatschappij De Veldbloem overwegend van liberaal-vrijzinnige signatuur was en erg kritisch voor de regering, had Conscience redenen om enige afstand te bewaren.

EPILOOG

Daarmee blijft het raadsel van de *“uitvoerige briefwisseling”* over de eventuele kandidatuurstelling onopgelost. Moeten we ons niet weer tot de 'bronnenverzamelaar' Antoon Jacob richten om uitsluitsel te verkrijgen? Ger Schmook die hem persoonlijk goed gekend heeft, zegt daarover opmerkelijke dingen in zijn memoires *Stap voor stap langs kronkelwegen*. Daarin vertelt hij hoe hij tot de ontdekking kwam dat Jacob de ingebonden briefwisseling Snellaert-De Laet in zijn persoonlijk bezit had. Feit is dat Jacob ook heel wat andere teksten inzake zijn bronnenstudie-Conscience de rest van zijn leven meesleepte op zijn zwerftochten doorheen België, Tsjecho-Slowakije en Duitsland.³¹

Jacob kreeg door de oorlogsomstandigheden en zijn vroegtijdig overlijden niet de kans om zijn intellectuele erfenis op een passende wijze te regelen. Is alles wat hij verzamelde, bewaard gebleven? Dat is niet erg waarschijnlijk. Maar het blijft een feit dat de overdracht van Jacobs archivalische nalatenschap aan het ADVN een aanwinst van grote betekenis voor de geschiedenis van de Vlaamse beweging is.

Luc Vandeweyer (°1956) is doctor in de geschiedenis en archivaris bij het Algemeen Rijksarchief. Hij publiceerde over tal van aspecten van de Vlaamse beweging in de Eerste Wereldoorlog, het interbellum en de Tweede Wereldoorlog.

30. Hiermee wordt de liberale partij bedoeld.

31. G. Schmook, *Stap voor stap langs kronkelwegen*, Antwerpen-Amsterdam, 1976. Meer bepaald op pp. 109-110.